

Filmen om landshövdingehusens uppkomst, som visas i utställningen "Landshövdingehus 150 år" innehåller följande manus. Här förklaras vilka roller följande personer hade i hustypens tillblivelse: Albert Ehrensvärd, Johannes Nilsson, Victor von Gegerfelt och August Bark.

Berättelsen om landshövdingehusens uppkomst (12 minuter)

Landshövdingehusen sägs vara en lokal innovation unikt framtagen ur Göteborgs förutsättningar. Men vem uppfann egentligen hustypen? Nja, det finns inte en person som kan tillskrivas hela äran. Snarare har ett antal personer haft ett finger med i spelet. Framför allt de här herrarna: Johannes Nilsson, Victor von Gegerfelt, Albert Ehrensvärd och August Bark. Vi börjar med Johannes Nilsson, också känd som "mannen med järnklon".

Johannes från Mölndal var snickare i grunden. 1851 emigrerade han till Amerika, i sällskap av sin svåger. Som de flesta åkte de båt från Göteborg över Atlanten till New York. Därifrån tog de sig till guldgrusens vilda västern, Kalifornien. Källor tyder på att de faktiskt letade guld. Vi vet nämligen att svågern dog i El Dorado 1855. Han omkom i en guldgruva som vattenfylldes. Året därpå anslöt Johannes Nilssons familj från Göteborg: frun Anna och döttrarna Matilda och Wilhelmina. Familjen bosatte sig i den helt nyetablerade småstaden Stockton, vid San Joaquin-floden, guldgruvornas viktiga transportled öster om San Francisco. I Stockton fick Johannes jobb som finsnickare och inspektör för stadens grundare, Carlos Maria Weber. Hos Mr. Weber lärde sig Johannes mycket om att bygga upp en helt ny stad.

Åren gick, men så kom en ödesdiger dag för Johannes 1862. Det var fest i Stockton och hjältarna i det amerikanska inbördeskriget skulle hyllas. Johannes laddade en kanon för att skjuta salut, när pjäsen exploderade! Johannes förlorade sin vänstra hand och fyra fingrar på sin högra. Det blev bara tummen kvar. Men Johannes Nilsson tycks inte ha varit typen som lät sig nedslås. Han skaffade sig en handprotes i järn och fick smeknamnet "mannen med järnklon".

Men vad har detta med landshövdingehus att göra? Jo, efter olyckan flyttade familjen hem till Sverige igen, och med alla sina amerikanska erfarenheter inledde Johannes ett inflytelserikt entreprenörskap här i Göteborg. Han startade ett handelsbolag med trävaror. Blev liberal politiker och ledamot i Göteborgs stadsfullmäktige och satt i olika kommittéer. Här i Göteborg pratade alla om den akuta bostadskrisen. Värst i Norden! Hur skulle den lösas? Johannes, som drev träfirma och var politiker, hade ju lärt sig ett och annat i Amerika om att bygga upp en helt ny stad. Så 1872 grundade han föreningen Arbetarnas byggnadsförening. En kooperativ bostadsförening där medlemmarna tillsammans skulle köpa mark och på den bygga och äga sina egna flerfamiljshus. Ett inte unikt, men väldigt modernt upplägg vid den här tiden.

Tre år senare lämnade Johannes och föreningen in bygglovsansökan till Ananasen – det som skulle bli Göteborgs första kvarter med så kallade landshövdingehus: Trevåningshus med en bottenvåning i sten och två våningar i trä. Men en oenig byggnadsnämnd gav avslag till bygglovet. Enligt brandlagstiftningen fick trähus bara ha två våningar, och så var det med det.

Här kommer nästa person in i bilden: Victor von Gegerfelt. Eller »Jägerfält« om man ska riktigt vara noggrann. Har du hört hans namn förut? Jo, men han ritade ju Feskekôrka och Trädgårdsföreningens park, Wijkska huset och massa annat. Och han var Göteborgs stadsarkitekt

när landshövdingehusen föddes. Victor spelade en viktig roll i den här historien. Han hade också sett lite av världen. Pluggat till arkitekt i Tyskland, bott några år i Frankrike och gjort studieresor

till Danmark, Belgien och England innan han sökte jobbet som stadsarkitekt. Johannes Nilsson och Victor von Gegerfelt kände varandra genom politiken, stadsfullmäktige och byggnadsnämnden. Och – de delade samma uppfattning: att bostadskrisen måste lösas. Det fanns ju gott om virke i Göteborg, framför allt sten och trä. Så vad var problemet? Just det, brandlagstiftningen på 1870-talet tillät endast trähus i två våningar. Men stan behövde högre hus som kunde rymma fler familjer. Folk hade ju ingenstans att bo! Antagligen hade såväl Victor som Johannes klurat på saken. Byggreglerna sa att alla trähus måste ha en stenkällare, för att förhindra fuktskador. Om man nu inte fick bygga tre våningar i trä, så kunde man väl börja med en bottenvåning i sten – och sedan två våningar i trä ovanpå? Smart!

Som stadsarkitekt satt Victor med på alla möten i byggnadsnämnden, även om han inte hade rösträtt. Men han fick lämna in synpunkter som protokollfördes, och det gjorde han – grundligt. Victor var bra på argumentation. Brandlagstiftningen kunde nämligen tolkas på olika sätt. Med stöd av exakta formuleringar i olika paragrafer, ledde han ett logiskt resonemang om att en bottenvåning i sten var att betrakta som en källare ovan jord. Ovanpå källaren kunde man bygga två våningar i trä, helt i linje med brandlagstiftningen. Med tanke på Göteborgs ökända blålera som var så marig att bygga på, så var det, ur sanitär synvinkel, rent fördelaktigt att förlägga källaren ovan jord. Alltså: här fanns en lösning på att lindra bostadskrisen. Sannerligen en lokal innovation, unikt framtagen ur Göteborgs förutsättningar.

Men byggnadsnämnden sa ju nej? Ja, men skam den som ger sig! Johannes Nilsson och Arbetarnas byggnadsförening överklagade till länsstyrelsen. Och här kommer nästa person in i berättelsen: landshövdingen Albert Ehrensvärd. Tjusigt porträtt? Ja, det är ingen mindre än Jenny Nyström som har målat av karln. Flott! Ja, bygglovsansökan till kvarteret Ananasen överklagades alltså till länsstyrelsen, med landshövdingen Albert Ehrensvärd i spetsen. Albert Ehrensvärd var inte särdeles insatt i byggnadsdetaljer, men han gick på Victors och Johannes linje. Ananasen stred inte mot byggnadsordningen. Landshövdingen upphävde avslaget och skickade tillbaka ärendet till byggnadsnämnden med uppmaningen att godkänna det. Vilket nämnden gjorde på nästa möte den 10 november 1875. Det datum vi firar landshövdingehusens födelsedag. För sedan var det nämligen så, att varje gång en liknande bygglovsansökan damp in, gällande ett flerfamiljshus med en bottenvåning i sten och två i trä, gav byggnadsnämnden nej, varpå byggloven överklagades till länsstyrelsen, där landshövdingen gav dispens. Och så höll det på systematiskt i 20 år!

Cirkusen uppmärksammades av göteborgarna som naturligtvis kom på ett fyndigt smeknamn: Landshövdingehus. Och nu fattar ni varifrån namnet kommer. 1895 blev hustypen laglig

och då hade smeknamnet satt sig. Så: grattis till 150-årsjubileet, kära landshövdingehus! Men vänta nu – det fanns ju en gubbe till, August Bark? Just det! Det var många insyltade i den här historien. August Bark var snickarsonen som startade Sveriges första mekaniska snickerifabrik i Göteborg 1855. Som ung snickarlärling gav han sig ut på flera ordentliga gesällresor. Han reste i princip jorden runt. På 1840-talet blev det studier i Sankt Petersburg. På 1850-talet åkte han till Australien, där han byggde hus åt nyanlända invandrare. Sedan reste han till Amerika och lärde sig hur de allra senaste ångmaskinerna kunde effektivisera träindustrin. Slutligen besökte han England. Där såg han svenskt, oförädlat timmer på snickerifabriker. Det fick August att funderade på en sak: kunde man inte förädla träet hemma i Sverige, innan det gick på export? Här fanns en outnyttjad business.

Till sin nya snickerifabrik hemma i Göteborg importerade August genast en amerikansk ångmaskin på fem hästkrafter. Och sedan fler och större maskiner. Efter ett tag bildade han

aktiebolaget Bark & Warburg ihop med en annan snickarmästare. Deras fabrik gjorde större snickeriarbeten inom byggindustrin som såldes både i Sverige och i utlandet. Företaget växte till ungefär 200 anställda. En ganska stor arbetsgivare i Göteborg. Och inte nog med det. August satt i stadsfullmäktige och i styrelsen för Göteborgs museum. Han har alltså sannolikt traskat runt i det här huset. August satt också med i direktionen för Sahlgrenska sjukhuset och var revisor för fattighusinrättningen och... Jaa? Men vad har detta med landshövdingehus att göra?

Jo, August Bark utvecklade en genial uppfinning som han tog patent på 1863: spontad plank. Eller, egentligen var det ett byggsystem för att producera monteringsfärdiga partier till trähus. Den spontade planken var alltså brädor som försågs med dubbla spont längs både lång- och kortsidorna, så att man enkelt kunde trycka ihop bräderna på alla håll. Förutom att monteringsprocessen effektiviserades, så blev spontade väggar och golv extra vindtäta vilket minskade kalla drag och förhindrade att utspillt tvättvatten rann ner och orsakade fuktskador. Så fiffigt! Detta var den väldiga föregångaren till Prefab: Barks patent. Hans spontade plankor och byggsystem kom att användas till många byggen av landshövdingehus. Så – de här fyra männen bidrog på olika sätt till den göteborgska innovationen landshövdingehus.

Visualisering: Elias Arvidsson

Manus: Anette Lindgren, Kristian Jonson, Fredrik Badh och Caroline Mårtensson

Röst: Sebastian Larsson

Producerad av Göteborgs stadsmuseum 2025